

A 802. ÉVI AACHENI KODIFIKÁCIÓ TÖRTÉNETI HÁTTERE¹

A legnagyobb kora középkori germán vezetésű birodalom, Nagy Károly (768–814) frank állama uralkodójának császárrá koronázása (800) idejére érte el akciórádiuszának csúcspontját. E többnyire germán ajkú népcsoportokból álló konglomerátumról köztudomású, hogy határain belül minden alattvalóját bűnéért saját törvénye alapján kellett elítélni. Általánosan elfogadott jogtörténeti tézis, hogy a Nagy Károly-i törvényalkotás a 802–803. évi aacheni birodalmi gyűlésen történt meg, az egyes etnikai csoportok jogszokásainak írásba foglalásával.²

Ezzel kapcsolatban több problémára hívnám fel a figyelmet. Először is a kodifikációs munka két évhez, egyetlen helyhez és eseményhez való kötése egy forráskiadási tévedésen alapul. Tény, hogy a törvények írásba foglalása bizonyára több időt vett igénybe, mint maga a birodalmi gyűlés. Azonban semmi sem utal arra, hogy mindez az említett két évben történt volna meg. A legteljesebb forrás, az *Annales Laurissenses minores* 802. évi bejegyzése szerint, ahogyan az 1. forrásrészlet 2. cikkelye mutatja, 802 októberében történt a törvényhozás.³ A tévedés a frank *capitularék* első kiadásából származik, ahol

¹ Tanulmányaimat 2002 nyarán végeztem a Szegedi Tudományegyetem történelem és régészet szakjain. Kutatási területem a kora középkori germánság története és régészete. Történeisz szakdolgozatomban egy fontosságával ellentétben igen kevésbé kutatott forráscsoport, a törvénykezés feldolgozásával foglalkoztam, munkafeladatomban a szokásjog és az írott törvénykezés összehasonlítása volt. A feldolgozási munka során magyar nyelvre fordítottam 13 teljes joggyűjteményt. E kötetben a mintegy 300 oldalnyi nyers fordítás egy kisebb szeletét van módomban közreadni. A lehetőségek figyelembe vételével választásom a Frank Birodalom 802. évi aacheni birodalmi gyűlésének törvényalkotására esett, amelynek forrásemlékeit gyűjtöttem most össze. Ezek mellett a gyűlés nyomán készült törvénygyűjtemények egyik részét – a chamaviai frank, a thüring és a száász törvénykönyvet – kívánom itt közreadni, a szükséges jegyzetapparátussal együtt.

² „Aachener Reichstag 802/803” MITTEIS 1992, 107. p.; „a 802–803-i aacheni gyűlés” RUSZOLY 1996, 26–28. p.; „8. század elején” MEZEY 1998, 39. p.; „802–803 (?) Publication de la Lex Frisionum” DUBY 1987, 449. p.; Lebecq csak a *capitularékat* ismeri, LEBECQ 1990, 284. p.

³ Fontos megjegyezni, hogy itt arról van szó, hogy Károly ezen a birodalmi gyűlésen rendelkezett arról, hogy az ítélkezési gyakorlatot írott törvénnyé tegyék. Ez a folyamat, ahogyan a langobard Rothari törvénykönyvének 386. cikkelyében szerepel, úgy történt, hogy az adott népcsoport vénei és bírái, azaz a jogalkalmazók összeültek, és az emlékezetükben élő – azaz száz évesnél nem idősebb – jogeseteket és azok

az aacheni királyi palotában összegyűlt színódust Alfred Boretius a 803. évre is kiterjesztette azzal, hogy öt *capitularét* egy kalap alá vett.⁴ A tényként kezelt információ helyességét azonban semmivel sem bizonyította. Vélhetően ez a csúsztatás vonult be azután a jogtörténeti szakirodalomba, annak ellenére, hogy a szintén kortárs *Annales Mettenses priores*, amely számba veszi a frank gyűléseket, kereken kimondja, hogy 803 nyarán a császár Moguntiumban tartotta meg az éves gyűlést⁵ (2. forrásrészlet, 2. cikkely). A gyűlést említő *Vita Caroli Magni* pedig már ezeknél a rövid említésekénél is szűkebb, csak annyit jegyez meg, hogy a kérdéses törvényező gyűlés a császárkoronázás után történt (3. forrásrészlet). E két évkönyvvel és Einharddal ellentétben magát a gyűlést és az azon történt törvényhozást a „nagy” évkönyvek, a fuldai, a xanteni, a hildesheimi, a marbaceumi vagy hohenburgi nem is említették meg⁶, sőt ugyanezt tapasztaltam a Nagy Károly kori *epistolák* tanulmányozása során is. Csak annyit tudunk, és azt is újfent az *Annales Laurissenses minores*ből (1. forrásrészlet, 1. cikkely), hogy Károly 801 novemberében már Aquis-ban volt, és a 801-es gyűlést ott tartotta. A feldolgozható forrásanyag tehát nem támasztja alá azt, hogy a törvényező aacheni gyűlést a 803. évre is kiterjesz-

megítélését leírták. Ez Károly korában sem történhetett másként. Éppen ezért a meghozott rendelkezéseket el kell választanunk az írásbeliség előtti, főként a római kori szokásjogtól, azzal a kitétellel, hogy bizonyos szokásjogi elemek vélhetően a 700-as évek ítélezésében is visszatükrözöttek.

⁴ BORETIUS 1883, 105–118. p. – Ezek a *capitularék* természetesen tematikailag illeszkednek a törvénykezési folyamathoz. Három közülük az *Annales Laurissenses minores*-ban is említett kánonjogi változtatásokkal foglalkozik, egy a *lex Ribuariorum* kapcsolódik (*Incipit nova legis constitutio Karoli imperatoris qua in lege Ribuariorum mittenda est – Kezdődik Károly új törvénye, ami a ripuári törvényhez csatolandó*), míg az ötödik a többi törvénykönyvhöz (*Haec sunt capitula quae dominus Karolus magnus imperator iussit scribere in consilio suo et iussit eas ponere inter alias leges – Így legyenek azok a capitulák, amelyeket gyűlésén Nagy Károly császár leírni és más törvények mellett megtartani parancsolt*). A témánk szempontjából igazán a két utóbbi a fontos, ezeket Boretius 803-as, de megkérdőjelezett dátummal adta közre.

⁵ A frank királyok és fegyverforgató szabadjaik minden évben gyűlést tartottak egy előre meghatározott helyen. Ez a szokás a római korba vezethető vissza (Tacitus: *Germania* 11.). A frankoknál legkorábban a Meroving I. Chlodvig uralkodása alatt igazolható az ún. Soisson-i kehely legendája alapján (486/487, *Historia Francorum*, II.27.). A források azt mutatják, hogy a gyűlés még Nagy Károly császárkoronázása után is fennmaradt, habár jogköre minden bizonnyal évről évre csökkent. Az általam ismert legutolsó adat a frank gyűlésre 899-ből származik. (*Annales Vedastini*, 82. p.)

⁶ Ezekben a 802. évnél a legfontosabb, általában egyedüli bejegyzés a „görögökök”, azaz a Kelet-Római Birodalommal megkötött békeszerződés volt. Meg kell jegyeznünk, hogy itt nem egy háborút lezáró békekötésről van szó, hiszen hadi események a két fél között nem történtek. Iréné régens császárné valamilyen formában elismerhette Károly császárkoronázását, bár erről dokumentum nem maradt fenn. Az elismerés elfogadott dátuma 812 (ld. 32. lj.). – Vö. Függelék 1.

szűk, habár arra nincs adatunk, hogy maguk a törvénykönyvek végső formájukban mikor készültek el, ahogyan arra sem, hogy a leírók, azaz a Frank Birodalom összegyűlt adminisztratív és egyházi vezetői a rendeletkiadás után Aquis-ban maradtak-e ezt a hosszabb időt igénylő munkát elvégezni. Annyi azonban bizonyos, hogy a *comesek* és *duxok* több évig nem maradhattak Aachenben, hiszen közigazgatási feladataikat is el kellett látniuk, az adminisztrációs rendszerből való kivonásuk ésszerűtlennek tűnik, sőt annak üzemzavarát is eredményezhette.

Másrészt az említett tudósítások nemcsak a dátum és a hely kérdésében, de a meghozott törvények tekintetében is igen szűkösek, hiszen Károly „minden uralt népéről” szólnak, habár ekkor már számosnak közülük saját frott törvénykezése volt, míg másoknál ilyen sem a Károly előtti, sem az utána következő időből nem ismerünk. A 802-es aacheni gyűlésen vélhetően a ma ismert germán törvénykönyvek egy részét csak életbe léptették, míg másik részük a gyűlés nyomán készült el. Hogy pontosan melyik törvényekről van itt szó, arra forrás nem utal. Mégis meg kell próbálkoznunk ennek a rekonstrukciójával. A jogtörténeti szakirodalom nagyon egyszerűen oldotta meg a kérdést, hiszen kizárta azokat a népcsoportokat, amelyek korábbi törvénnyel rendelkeztek, mivel úgy ítélte meg, hogy ezeket bizonyára Nagy Károly korában csak a frank kodifikációba vezették be. Így maradt fenn a rostán Karl August Eckhardt nyomán „újként” a fríz, a thüring, a szász és a chamaviai frank törvénykönyv⁷, míg régi továbbélőnek minősítették a száli és a ripuári frank, az alamann, a bajor és a burgund törvényt.⁸ A történeti adatok azonban azt mutatják, hogy az etnikai paletta ennél sokkal színesebb volt. Ehhez tekintsük át röviden, hogy mely népcsoportok alkották a 9. század elején a Frank Birodalmat. Az alapot a „frank” törzsszövetség jelentette, amely a 3. században jött létre a Rajna és a Weser közötti területen. Négy törzsből állt, a chamavokból, a chattokból, a brukterekből és az ansivarokból.⁹ Ehhez csatlakoztak vélhetően a 4. század első felében a száliak, akiket először 357-ben említenek a for-

⁷ ECKHARDT 1982, Einleitung 21. p.

⁸ Utóbbiakat bizonyára némiképp át is írták. Sajnos forrásrétegeik elkülönítését, s ezáltal a korábbi szövegváltozat kiemelését a fennmaradt szöveganyagok nem, vagy csak részben teszik lehetővé. – Az aacheni gyűlés nyomán keletkezett vagy újrafogalmazott törvénygyűjtemények az ún. *lexek*, amiket a 19. századi forráskiadások nyomán tévesen a *libri Carolini* összefoglaló névvel illették. A két forrást el kell választanunk egymástól, hiszen a *libri Carolini* Károly vitairata volt a 787-es niceai zsinat határozatai és saját papjai ellen. (VÁCZY 1936, 285–286. p.).

⁹ EWIG 1993, 9. p.

rások.¹⁰ A ripuári frank szövetség a Rajna jobb partján lakó frankokból alakult meg, legkésőbb az 5. század első felében. Etnikai alapját a brukterek és az ansivarok képezhették, hiszen a chattokat és a chamavokat a 3. század végén *foederatí*ként betelepítették a Római Birodalomba, a Rajna bal partjára, a mai Dijon környékére.¹¹ A frank törzseket a száli Merovech unokája, Chlodvig (Chlodowech, 481–511) egyesítette, majd a környező római területek és germán ajkú népcsoportok meghódításával megteremtette a későbbi birodalom alapjait. Halálakor a birodalom már számos etnikai csoportból állt. A négy frank törzs képezte a magot: a két nagy törzsen, a szálin és a ripuárin kívül önálló törzsként Hatuyer *gauban* (Dijon környékén) fennmaradt a chamaviai frank, illetve vélhetően már ekkor különállt az először a 7. század elején említett masuari frank (Maas vidéki)¹² csoportosulás. A korábbi törzsszövetség negyedik elemét képező chattok a 6. század elején egyesültek a ripuári frankokkal¹³, majd a 6–7. század folyamán a chamavok is a ripuári ducatus fennhatósága alá kerültek.¹⁴ Chlodvig vetette alá a gall-római többségű Bretagne-t, Syagrius római helytartó utolsó provinciáját 486-ban, így római maradványok is kerültek a birodalom keretei közé.¹⁵ A thüringeket – azaz a kontinensen maradt angolokat és a warnokat – 491-ben, az alamannokat 496-ban és a burgundokat 499–500 körül „hódította meg”.¹⁶ 507–510 között pedig

¹⁰ PÓSÁN 1997, 72. p. – Helyesen *saliaiak*, azaz tenger mellékiek; nevük arra utal, hogy a Rajna jobb partjáról, vélhetőleg a torkolatvidék tájáról költöztek a *ribuari*, vagy folyómenti frankok közelébe.

¹¹ EWIG 1993, 65. p.

¹² A Maas vidéki frankokhoz ld. EWIG 1993, 13. p. – A *lex Francorum Chamavorum*ban a terület elnevezése 'Mashau', ami bizonyára a 'Mas-gau' kifejezésből származik. A *gau* a korai germánoknál igazgatási körzet volt.

¹³ HUBRICH 1975, 5. p.

¹⁴ EWIG 1993, 99–100. p.

¹⁵ T. HORVÁTH 1995, 111. p. – A breton területek fejletlenségük miatt nem épültek be szervesen a Frank Birodalomba, csak a vezető családok és a frank arisztokrácia közötti családi kapcsolatok tartották a frankok hatalma alatt a területet. Nagy Károly, majd Jámor Lajos (814–840) is megpróbálkozott a terület végleges alávetésével és a frank adminisztráció kiterjesztésével, de ez csak a keleti területek esetében volt sikeres. (OROSZ 1999, 54. p.)

¹⁶ A burgundok „meghódítása” némi magyarázatot igényel. Chlodvig, mint támadó fél ugyan 500 körül valóban csatában győzte le a burgundokat, de az alávetésük inkább diplomáciai aktus volt. A *Historia Francorum* azzal legitímálta a frankok támadását, hogy Chlodvig jogos vérbosszúval élt, hiszen felesége, a burgund Chrodechilde szüleit bosszulta meg. Chilperich burgund részkirályt ugyanis bátyja, Gundobad gyilkolta meg. (*Historia Francorum* II. 28–30.) Chrodechilde Chilperich egyedüli gyermeke és örököse volt, így igényt tarthatott apja örökrészére, azaz a Burgund Királyság egy negyedére. Vélhetően ez állt a frank támadás hátterében. A bosszú jogsága ellenére a háború nem sok eredménnyel járt. Chlodvig végül csak a testvérét el-

szétverte a gótok tolosa-i királyságát, és ezeket Hispania-ba szorította. A terjeszkedés látványos volt, de gyorsan kitűnt ideiglenessége, hiszen Chlodvig halála után birodalma szétesett, az alávetett népcsoportok függetlenedtek. A thüringeket így gyakorlatilag csak 531-ben, a burgundokat 534-ben¹⁷, az alamannokat pedig csak 536-ban sikerült végleg beolvasztani a birodalomba. A Meroving-kor első szűk évszázadának sikeres terjeszkedése után újabb területek elfoglalása már a Karolingok nevéhez fűződik.¹⁸ Az első igazi sikert az Arnulfida¹⁹ Heristali vagy Középső Pippin, Nagy Károly ikapja aratta: 689-ben elfoglalta Westfrieslandot Radbod fríz királytól. 714-ben bekövetkezett halála után azonban újabb belháború rázta meg a Frank Birodalmat. Jog szerinti fiai ugyanis még Pippin életében meghaltak, természetes fiát, (Martell) Károlyt pedig apja bebörtönöztette és kizárta az öröklésből.²⁰ Pippin feleségé-

áruló Godigisel részét kapta meg Burgundiából, azaz csak egy negyedet; Chrodechilde örökrészét nem szerezte meg és a vérbosszút sem teljesítette Gundobadon, aki 516-ban természetes halállal halt meg. – Chlodvig fiai az 523–524-es háború esetében is Chrodechilde örökösödési jogára hivatkoztak, ld. 17. lj.

¹⁷ Thüringia: Úgy tűnik, itt Chlodvig burgundiai támadásához hasonlóan vérboszú adott okot a háborúra. Bisin thüring király halála után három fia, Hermanafriid, Baderic és Berthachar vették át az országot. Hermanafriid saját királyságát Berthachar megölésével terjesztette ki. Berthachar lánya, Radegunda a frankokhoz menekült, és I. Chlothar felesége lett. 531-ben Chlothar javasolta testvéreinek a háborút, bizonyára azzal a szándékkal, hogy felesége örökjogán területet szerezzen. Vö. *Historia Francorum* III. 4. és III. 7. – Burgundia: Gundobad halála után fia, Sigismund helyreállította a királyi hatalmat, és elszakadt a frankoktól. Chlodvig és Chrodechilde közös fiai anyjuk megmaradt vérbosszúját felhasználva 523-ban megtámadták Sigismundot, legyőzték és családjával együtt kivégezték. A helyzetet Nagy Theoderik oldotta meg, hiszen az életben maradt Chilperich-fíú Godomar (Godomer) mellé állt, megtámadta a frankokat és 524-ben Visorontiam (Véséroncé) mellett legyőzte Chlodomert. Godomar Burgundia királya lett, de 534-ben egy újabb frank támadás felmorzsolta erejét, országa a frankoké lett. (*Historia Francorum* III.6.) Téves adat, hogy Godomar Sigismund fivére volt. Vö. Függelék 2.

¹⁸ Közben a térségben egyetlen konfrontáció bontakozott ki. 568-ban a langobardok ugyanis bevonultak Itáliába. A félsziget északi része azonban a frank érdekszférához tartozott. Az 584–587 közötti háború és az 590-es támadás azonban a frankok katasztrófális vereségével végződött. (VÁCZY 1936, 195. p.)

¹⁹ A Karolingok ugyanis Arnulf metzi püspök (580–641) leszármazottai. Nagy Károly elődeire az Arnulfida családmegjelölés sokkal pontosabb, mint a Karoling, hiszen ez utóbbit gyakorlatilag Nagy Károlyra és utódaira lehet alkalmazni. Nevezik még őket riikábban Pippinidáknak is, Első vagy Landeni Pippin (?–639) után. Heristali vagy Középső Pippin Arnulf Ansegisel nevű fiának és Landeni Pippin Beggia nevű lányának a gyermeke volt. (PAPP 1997, 177. p.)

²⁰ Itt a frank örökösödési jog egy érdekes eseményével állunk szemben. A germán jog ugyanis megkülönbözteti a jog szerinti (*filius legitimus*), azaz a házasságból született és a természetes (*filius naturalis*), azaz az ágyasoktól született fiakat. A legtöbb germán népcsoportnál a *filius naturalis* csak akkor örökölhetett, ha sem *filius legiti-*

nek, Plektrudnak a régenssége azonban a *maior domus*ok és az alávett népек lázadásával járt. A börtönből kiszabadult Martell Károly azonban az ellenálló *maior domus*ok élére állt, megszerezte a frank területeket, majd 730-ban legyőzte az alamannokat és a burgundokat, 733-ban pedig a frízeket is.²¹ Unokája, Nagy Károly azonban még rajta is túltett, hiszen a kontinentális Nyugat- és Közép-Európa jelentős részét bekebelezte a Frank Birodalomba. Az első áldozat az itáliai langobard királyság volt 774-ben, amelyet jócskán meggyengített Kis Pippin 754-es és 756-os hadjárata.²² A langobard háborút 777–778 telén a baszkok leverése követte, így megalakult a Gascogne-i és a Navarrai örgrófság, azaz a birodalom déli határai állandósultak.²³ Az északi határvonal kiépítése 772-ben indult meg a szászok elleni háborúval, de Szász-

mus, sem *filia legitima* (házasságból született lány) nem maradt az örökhagyó után. A száli frank Merovingoknál azonban ez nem így volt. Chlodvig házasságon kívüli fia, I. Theuderich (511–534) ugyanis egyenlő részt kapott az apai örökségből. Ezzel szemben a ripuári frank Amulfidák kizárták természetes fiaikat az öröklésből, amint ezt Martell Károly esete is mutatja. E mögött a ripuári jog rendelkezése állhatott, ami a száli joggal ellentétben tilthatta az ágyasoktól született gyermekek öröklését. Sajnos ezt a feltételezést igazolni nem lehet, mivel a *lex Ribuaris* fennmaradt, Nagy Károly kori szövegezése – nem is meglepő módon – már nem tesz különbséget a természetes és a jog szerinti fiak között. Köztudomású ugyanis, hogy Nagy Károly apja és Berta királyné házasság előtti kapcsolatából született, míg Karlmann már házasságuk alatt. Ebből fakadt a testvérek viszálya Kis Pippin halála után. Pippin egyenlő részben osztotta el közöttük országát, de Karlmann, mint *filius legitimus* megtámadta apja rendelkezését, és követelte Károly kizárását az öröklésből. Az ellentétet Karlmann 771-es korai és váratlan halála oldotta fel. (PAPP 1997, 26. p.) Uralkodása végén Károly ugyanúgy járt el természetes fiaival szemben, mint Heristali Pippin Martell Károssal. Nagy Károlynak négy házasságon kívül született fia volt. Az elsőszülött Púpos Pippin 792-ben lázadt fel apja ellen, miután az kizárta az öröklésből. Drogo és Hugo nevű fiai egyházi pályára léptek. (PAPP 1997, 79. p. és 88. p.) Legfiatalabb, 800 után született fia, Dietrich sorsáról nem tudunk. (EPPERLEIN 1982, 164. p.) – Martell Károly fiainál hasonló helyzet állt elő. A harmadszülött *filius naturalis* Grifo kisebb részt kapott, mint két *filius legitimus* bátyja, Kis Pippin és Karloman. Grifo ezért bátyjaitól egyenlő részt követelt, és mivel azt nem kapta meg, ezért megtámadta testvéreit, de vereséget szenvedett. (PAPP 1997, 21. p.)

²¹ VÁCZY 1936, 225. p. – Az alamannok azonban a 740-es években még egyszer fellázadtak, amit a frankok igen keményen toroltak meg: 746-ban a „canstatti vérfürdő” áldozatává vált az egész alamann nemesség.

²² Kis Pippin mint a formálódó pápai állam védnöke, két ízben védte meg Rómát Aistulf langobard herceg (749–756) seregével szemben. A konfrontációt mindkét alkalommal Ravennában békekötéssel zárták le. (VÁCZY 1936, 275–276. p.)

²³ A baszkok elleni támadás előzménye Nagy Károly 777–778-as Ibériai-félszigeti háborúja volt. Károly beavatkozott az Abbaszidák és az Omajjádok viszályába, de serege Zaragoza alól visszavonulni kényszerült. A hazafelé tartó Hrouthland frank herceget és seregét a Pireneusokban a baszkok megtámadták és lemészárolták. (VÁCZY 1936, 293. p.)

föld pacifikációja csak 804-ben ért véget. A szász háborúk következményeként a laza függésben élő frízek is fellázdáltak, ami 785-ben a terület teljes alávetéséhez vezetett. Ehhez járult a portyázó dánokkal folytatott hosszas küzdelem, amely 813-ban az Elba és az Eider folyók között a dán örgrófság megalakításával járt.²⁴ Kelet felé az első ellenfél a bajor herceg volt. A bajor hercegség 555 körül, I. Garibald (555 k.–592) uralkodása kezdetén került a frank állam keretei közé, így a bajorok ettől kezdve laza függésben éltek.²⁵ A 8. század végére azonban ill. Tassilo herceg (748–788) olyannyira függetlenedett, hogy Nagy Károly kénytelen volt háborúval leverni 784-ben.²⁶ A keleti határ kiépítése a 791 és 804 között zajló avar háború következményeként Pannonia frank megszerzésével, illetve az avaroktól északra élő csehek feletti győzelemmel indult. Ezzel párhuzamosan a keleti határ északi részén, azaz az Elba mentén más szláv törzsek alávetése is megtörtént, ezek az obodritok, a vilcek és a szorbok voltak.²⁷

Mint a fentiekből látható, számos germán és szláv ajkú népcsoport és a korábbi provinciális területen bizonyára továbbélő későrómai gyökerű népesség is élt a birodalom határain belül a 9. század elején. Ezek közül a szlávok, az avarok, a baszkok, a bretonok és a dánok esetében írott törvénykezésre nincs forrásunk. A langobardok saját törvényük, a 643-ban készült *Edictus Rothari* szerint éltek, amely vélhetően a Karoling uralom alatt is fennmaradt. Ugyanez történt valószínűleg a *lex Gundobada*-val, a burgundok törvénygyűjteményével is. Az alamannok és a bajorok a frank hatalommal szembeni

²⁴ A légerső ismert dán portya Tours-i Gergely leírása szerint 515 körül történt. A dánok tengeren érkeztek, elfoglaltak egy falut és a lakókat elhurcolták. Theuderich fia, Theudebert viszont megtámadta a dánokat és királyukat, Chlochilaichot megölte. (Historia Francorum III. 3.)

²⁵ Az esemény háttere és oka nem ismert, csak annyit tudunk, hogy Garibald ismerte el először a frank hűbért. Egyes források szerint Garibald frank származású volt, legalább is erre utal a Fredegár krónika (OROSZ 1999, 72–73. p.). Pósan szerint Tours-i Gergely azt írja, hogy Garibald I. Chlothar (511–561) frank király és a langobard Wacho húgának, Waldaradának a házasságából származott (PÓSÁN 1997, 148. p.). Ez a forrás félreértelmezéséből származik. Wolfram más források szerint Waldarada harmadik férjének mondja (WOLFRAM 1995, 76. p.). Vö. Paulus Diaconus: Historia Langobardorum I. 21, ill. Függelék 3.

²⁶ Miután Tassilo meghódította 772-ben a karantánokat, amely Károly keleti terjeszkedésének alapja lett. – Tassilo Károly unokatestvére volt. Apja Odilo bajor herceg, anyja Hiltrud, Kis Pippin nővére volt. Tassilo 741-ben született, hét évvel Károly előtt. Hét évesen került a trónra, nagykorú 755-ben lett. 757-ben Compiègne-ben Kis Pippinnek tett hűségesküt, amit kétszer tört meg, 763-ban és 787-ben. A második eset után a bajor előkelők gyűlése megvonta hercegi címét és halálra ítélte. Károly „menekítette meg”, megvakította és kolostorba záratta. (WOLFRAM 1995, 86–93. p.)

²⁷ A történeti adatokhoz lásd OROSZ 1999, 56–76. és 146–154. p.

függetlenedésük során hoztak írott törvényeket.²⁸ A frank törzsek közül egyedül a masuariak tűntek el a 9. század elejére, legalábbis erre utal az, hogy önálló törvényük nem ismert. A chamavok törvénykönyve nyomán elképzelhető, hogy beolvadtak azok közé.²⁹ A ripuári frankok törvényét – mivel a Karoling család is ripuári származású volt – újból érvénybe helyezték, míg a chamavok önálló törvényt kaptak. A legfontosabb, a száli jog új kodifikációt kapott, ezzel a korábbi száli – azaz Meroving – törvénykezést és rendeletalkotást, valamint az azokat kiegészítő Karoling rendeleteket foglalta magába az új *Lex Salica Karolina*.³⁰ A szászok, a frízek és a thüringek esetében pedig önálló törvényhozásról nem tudunk, szokásaik írásba foglalását minden bizonnyal az aacheni 802. évi gyűlés rendelte el. A birodalom területén élő későantik továbbélő népesség különtörvényeinek hatályban maradásáról forrásunk nincs, de a frank jogérvényesítési gyakorlat nyomán valószínűsíthető, hogy a *lex Romana Burgundionum* és a *lex Romana Visigothorum* ugyanúgy érvényben maradt, mint a germán törvények. Legalább is erre utal az, hogy éppen a Karoling korban, a 8. század második felében készült el e két joggyűjteményhez a harmadik, a *lex Romana Curiensis*, amely a korábbi Raetia provincia területén élő antik maradványok ítélkezési gyakorlatát foglalta össze a *lex Romana Visigothorum* alapvetése nyomán.³¹

²⁸ Az alamannoknál két törvénygyűjteményt ismerünk, a *pactus Alamannorumot* és a *lex Alamannorumot*. Előbbi a 7. század legelején, vélhetően a frank hatalom gyengülése nyomán megindult alamann függetlenedés egyik írásos emléke (BEYERLE 1975, 126–150. p.), míg utóbbi a 8. század elején, az alamannok második alávetése után, I. Lantfried (709–730) herceg uralkodása alatt készült. (BALTL 1986, 74. p.)

²⁹ Vö. *lex Francorum Chamavorum* XXVII. – vö. 12. lj.

³⁰ A *lex Salica Karolinat* ugyanis két korábbi joggyűjtemény előzte meg. Az első volt az ún. *pactus legis Salicae*, amely három részből állt. A legkorábbi a Chlodvig uralkodása alatt készült *recensio Clodovea* volt, amelyhez I. Theoderich (511–533) korában járult a *recensio Theuderica*, amely a *lex Ribuaria* párja volt. A *pactus legis Salicae* harmadik része Gontran (561–591) Orleans-i király kancelláriai rendeleteit tartalmazza, ez az ún. *recensio Guntchramna*. Ezt követte a *lex Salica*, amely a *recensio Pippinából* és Nagy Károly 789-es *Emendatájából* áll. Ennek a leegyszerűsített és átszerkesztett változata a *lex Salica Karolina*. (ECKHARDT 1962, Praefatio XL. p.)

³¹ A két „klasszikus” római különtörvény a 6. század elején készült a késő császárkori rendeletanyagból a germán hatalom alatt továbbélő római provinciális lakosság számára. A *lex Romana Burgundionum* Gundobad (473–516) király, a *lex Romana Visigothorum* II. Alarich (484–507) király törvénygyűjteménye volt (OROSZ 1999, 45. p. ill. 48. p.). Ezekhez járult a *lex Romana Curiensis*, amely a *Churraetiai* antik továbbélők önálló törvénye volt. *Churraetia* a Frank Birodalom keretein belül egy kisebb „egyházi állam”, úgynevezett *Kirchenstaat* volt. Ezt az *Churi* érsek vezette, aki egyes források szerint király is volt. Ez utóbbit támasztja alá az is, hogy *Churraetia* saját uralkodócsaláddal rendelkezett, ők voltak a Victoridák. Wolfram szerint az első érsek, Victor valószínűleg II. Chlothar frank király (584–629) alatt érkezett és frank

A aacheni törvényalkotás kétségtelenül a kora középkori jogfejlődés egyik fontos állomása volt. A folyamat mindenképpen a Frank Birodalom és adminisztráció belső igényének nyomán zajlott le, így ez az aspektus emeli középkorivá annak ellenére, hogy törvényessé a római jog teszi. Az események legjelentősebb mozgató rugója, és ezáltal a fejlődés origója ugyanis a császárkoronázás volt. Nagy Károly ezzel az aktuussal a Nyugat-Római Birodalom császára lett, habár ezt a bizánci császár előbb nem, később pedig csak részben ismerte el.³² Címe adta meg számára a *lex* kiadásának jogát. A római jog szerint ugyanis *lexet* a köztársaság korában a *senatus populusque Romanorum*, azaz a „rómaiak szenátusa és népe” adhatott ki. Ez a jog a császárság korában a hatalom legfőbb képviselője, a császár kezébe került át. A barbár király a Római Birodalom területén csak az ún. *ius edicendi* jogával élhetett, ami korábban a *magistratus curules*, azaz a második közhatalom rendelete volt.³³ Ez gyakorlat azonban csak Itáliában igazolható. A gót Nagy Theoderik (471/483–526) a bizánci császár nevében *edictum*okkal kormányzott, és a langobard Rothari bresciai herceg (636–652) is *edictum*ként adta ki törvénykönyvét 643-ban. Ezzel szemben az ezekkel egykorú germán törvénykönyvek más formulát alkalmaznak, a *pactust* (*pactus legis Salicæ* – a száliai törvényszerződése, *pactus Alamannorum* – az alamannok szerződése).³⁴ Nagy Károly a császárkoronázás előtt csak *capitularékat* adott ki, *lexet* csak a 802-

származású volt. A joggyűjteményt a 8. század II. felében regnáló Tello érsekhez kötik, aki az utolsó Victorida volt. A terület Nagy Károly 806. évi *Divisio regnorum*ában a *ducatus Curiensis* nevet viseli. (WOLFRAM 1995, 74. p., 101. p., 143. p. és 205. p.) Tello 799-es halála után *Churraetia* Nagy Károlytól frank gróft kapott. (VÁCZY 1936, 298. p.)

³² A Bizánci Birodalom a 8–9. század fordulóján komoly belpolitikai válságba került. A kiskorú VI. Constantinus helyett anyja, Iréné kormányzott, majd 797-ben saját fiát kivégeztette és elfoglalta a trónt. A források szerint házassági ajánlatot tett Károlynak, ezzel próbálta meg hatalmát legitimizálni. Erre azonban nem került sor, hiszen Niképhoros letaszította a trónról (802–811). A hosszas polgárháború után trónra kerülő I. Mihály (811–813) csak 812-ben ismerte el Károly császárságát, de ekkor is csak az *imperator Augustus* címet adományozta neki, amely a késő császárkorban is csak egy részterület kormányzására jogosított. Ezzel Károlyt elismerte ugyan a nyugati részek uraként, de az ő *basileusi* címe Károlyé felett állt. – Károly a ratifikáció ellenére sosem használta ezt a címet, leveleiben és okleveleiben az *imperium Romanum gubernans* (a Római Birodalmat kormányzó) formulát használta. (VÁCZY 1936, 288–289. p.)

³³ A római jogra ld. FÖLDI-HAMZA 1999, 78–84. p. és 197. p.

³⁴ Két korai törvénykönyv azonban más néven szerepel. A nyugati gót Eurik törvénye *codex* lett, vélhetően azért, mert töredékeinek rekonstruálása a *Codex Parisiensis* alapján történt. A *lex Ribuaría* pedig azért lett *lex*, mivel csak Nagy Károly kori változata maradt fenn.

es aacheni gyűlés után. Ez pedig azt mutatja, hogy Károly vagy udvarának adminisztrációja tudatában volt a császári címmel együtt járó privilégiumokkal.

Nyitott kérdésként marad azonban, hogy a törvénykönyvek mennyiben járultak hozzá Nyugat- és Közép-Európa pacifikációjához, és ezen keresztül állami fejlődéséhez. Nagy Károly 814-es halála ugyanis ugyanolyan beháborúhoz vezetett, mint Chlodvig és Heristali Pippin halála. A peremterületek leszakadtak és a központi frank településterület a Károly-i adminisztráció váza mentén alkotóelemeire esett szét. A részek egyre önállóbban fejlődtek tovább, a birodalom korábbi egysége – habár Nagy Károly után még hét „frank császár” volt³⁵ – újra már nem állt helyre. Ez azt mutatja, hogy a Frank Birodalom létének alapja több mint háromszáz éves fennállása során erőskezdő uralkodóinak központosított hatalma volt. Chlodvig, Heristali Pippin és Nagy Károly bizonyos szempontból a római- és a népvándorlás kor germán seregzér-királyait testesítette meg. Éppen ezért Nagy Károly állama legalább annyira a népvándorlás kori germán hadiállamok örököse volt, mint az érett középkor felé mutató fejlődés talán első állomása.

³⁵ Jámbor Lajos (814–840) egyedül volt a birodalom császára, mivel testvérei még Nagy Károly életében meghaltak. Hatalma azonban már meg sem közelítette apját. Elsősülött fiát, I. Lothart már 817-ben társcsászárrá emelte, ami kiváltotta a többi három fia, Pippin, Német Lajos és a második házasságából született Kopasz Károly ellenállását. Jámbor Lajost kétszer is megfosztották címétől. A helyzetet végül 843-ban Verdunben, Pippin (†838) és Jámbor Lajos halála (†840) után rendezték. I. Lothar megtarthatta császári címét, de az csak Itáliára volt érvényes. – A Frank Birodalom negyedik császára II. Lajos (855–875), I. Lothar fia volt. – Az ötödik III. Károly, Német Lajos fia volt. Uralma mindössze két évig (885–887) tartott és csak névleges volt. – A hatodik nyugati császár a Karolinggal távoli rokonságban álló Wido spoletói herceg (891–894) volt, akit a pápa koronázott meg. Uralma csak Itáliára korlátozódott. 892-ben társcsászárrá koronáztatta fiát, Lambertet, aki 896 után az utolsó „frank császár”, a keleti Karoling ági Arnulf német királlyal uralkodott együtt (896–899). Arnulf uralmát azonban csak nehezen ismertette el Itáliában és Franciaországban. (VÁCZY 1936, 307–314., 323., 327–328. p.)

Felhasznált irodalom

- Annales Fuldenses* = Annales Fuldenses sive Annales regni Francorum orientalis, Monumenta Germaniae Historica – Scriptores Rerum Germanicarum, közreadta: G. H. Pertz és Friedrich Kurze, Hannover 1891
- Annales Vedastini* = Annales Xantenses et Annales Vedastini, Monumenta Germaniae Historica – Scriptores Rerum Germanicarum, közreadta: B. de Simon, Hannover–Lipcse 1909, 40–82. p.
- Æthelbert törvénye* = Æthelbert, kenti király törvényeiből (602–603?), in: Szántó Richárd: Korai angolszász törvények I. A kenti törvények, JATE Történelem Diákkör, Szeged 1992, 5–9. p.
- BALTL 1986* = Baltl, Hermann: Österreichische Rechtsgeschichte unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Leykam-Verlag, Graz, 1986
- BEYERLE 1975* = Beyerle, Franz: Das Kulturporträt der beiden alamannischen Rechtstexte. Pactus und Lex Alamannorum (1956), in: Zur Geschichte der Alamannen, szerk.: Wolfgang Müller, Darmstadt, 1975, 126–150. p.
- BORETIUS 1883* = Capitularia regum Francorum, szerk.: Alfred Boretius, I. kötet. Monumenta Germaniae Historica – Legum Sectio II., Hannover, 1883
- Codex Euricianus* = Legum Codicis Euriciani Fragmenta, in: Leges Visigothorum, Monumenta Germaniae Historica – Fontes Iuris Germanici Antiqui, sajtó alá rendezte: Karl Zeumer, Hannover-Lipcse 1902, 1–32. p.
- DE SIMON 1905* = Annales Mettenses priores et Annales Mettenses posteriores, Monumenta Germaniae Historica – Scriptores Rerum Germanicarum, sajtó alá rendezte: B. de Simon, Hannover–Lipcse, 1905
- DUBY 1987* = Duby, Georges: Larousse Histoire de la France, I. kötet, Párizs 1987
- ECKHARDT 1962* = Pactus legis Salicae, Monumenta Germaniae Historica – Leges Nationum Germanicarum, sajtó alá rendezte: Karl August Eckhardt, Hannover, 1962
- ECKHARDT 1982* = Lex Frisionum, Monumenta Germaniae Historica – Fontes Iuris Germanici Antiqui, sajtó alá rendezte: Karl August Eckhardt, közreadta: Albrecht Eckhardt, Hannover, 1982
- Edictus Rothari* = Edictus Rothari, in: Edictus ceteraque Langobardorum leges, Monumenta Germaniae Historica – Fontes Iuris Germanici Antiqui, sajtó alá rendezte: Friedrich Bluhme, Hannover 1869, 3–73. p.
- EPPERLEIN 1982* = Epperlein, Siegfried: Nagy Károly, Gondolat, Bp. 1982
- EWIG 1993* = Ewig, Eugen: Die Merowinger und das Frankenreich. Stuttgart–Berlin–Köln, 1993

- FÖLDI-HAMZA 1999* = Földi András – Hamza Gábor: A Római jog története és institúciói, 4. átdolgozott kiadás, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1999
- FREIHERRN 1918* = Leges Saxonum und Lex Thuringorum, Monumenta Germaniae Historica – Fontes Iuris Germanici Antiqui, sajtó alá rendezte: Klaus Freiherrn von Schwerin, Hannover és Lipcse, 1918
- Glossarium* = Glossarium mediae et infimae Latinitatis regni Hungariae, közreadta: Bartal Antal, Lipcse 1901
- GRACIANSZKIJ-SZKAZKIN 1952* = Gracianszkij, N. P. – Szkazkin, Sz. D.: Középkori történeti chrestomathia, I. kötet, Tankönyvkiadó, Bp. 1952
- HAJDU-HORVÁTH-NAGY 1966* = Bevezetés az egyetemes állam- és jogtörténet forrásaiba (A feudális jog forrásai), I. füzet, szerk.: Hajdu Lajos – Horváth Pál – Nagy Lászlóné, Tankönyvkiadó, Bp. 1966
- Historia Francorum* = Gregorii episcopi Turonensis libri historiam X, Monumenta Germaniae Historica – Scriptores Rerum Merovingicarum, szerk.: Bruno Kursch – Wilhelm Levison, Hannover 1951
- Historia Langobardorum* = Paulus Diaconi Historia Langobardorum, Monumenta Germaniae Historica – Scriptores Rerum Germanicarum, közreadta: Gregor Waitz, Hannover – Lipcse 1878
- HUBRICH 1975* = Hubrich, Eduard: Fränkisches Wahl- und Erbkönigtum zur Merowingerzeit, in: Königswahl und Thronfolge in fränkisch-karolingischer Zeit, szerk.: Eduard Hlawitschka, Darmstadt 1975, 5–58. p.
- HUSZÁR 2002* = Huszár Edit: A legkorábbi germán törvénykönyvek, szakdolgozat a Szegedi Tudományegyetem történelem szakára, Szeged 2002
- Ine törvénye* = Laws of Ine, in: English Historical Documents, I. kötet, Charters and Laws fejezet, szerk.: David C. Douglas, Routledge Kiadó, London – New York 1996, 399–400. p.
- KMOSKÓ 1997* = Kmoskó Mihály: Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajzi irodalom I/1., Ibn Ruszta: A becses drágakövek könyve, részletek. Magyar Östörténeti Könyvtár 10/1997, szerk.: Zimonyi István, Szeged 1997
- LEBECQ 1990* = Lebecq, Stéphane: Les origines franques V^e–IXe siècle, in: Nouvelle Histoire de la France médiévale, I. kötet, Février 1990
- lex Baiwariorum* = Lex Baiwariorum. Monumenta Germaniae Historica – Leges Nationum Germanicarum, sajtó alá rendezte: E. d. Schwind, Hannover 1926
- lex Gundobada* = Lex Gundobada, in: Leges Burgundionum, Monumenta Germaniae Historica – Fontes Iuris Germanici Antiqui, sajtó alá rendezte: Ludwig Rudolf de Salis, Hannover 1892, 29–116. p.
- MEZEY 1998* = Mezey Barna: Képviselő és alkotmány a középkori Európában (Európai parlamentarizmus- és alkotmánytörténet), EFO Kiadó, Bp. 1998
- MITTEIS 1992* = Mitteis, Heinrich: Deutsche Rechtsgeschichte, újraszzerk.: Heinz Lieberich, 19. átdolgozott kiadás, München 1992

- OROSZ 1999** = Európa a korai középkorban (3–11. század), 2. átdolgozott kiadás, szerk.: Orosz István, Multiplex Media-Debrecen U.P., Debrecen, 1999
- pactus Alamannorum** = Pactus Alamannorum, in: Leges Alamannorum, Monumenta Germaniae Historica – Leges Nationum Germanicarum, sajtó alá rendezte: Karl Lehman, Hannover 1888.
- PAPP 1997** = Papp Imre: Nagy Károly és kora, Történelmi Kézikönyvtár, Csokonai Kiadó, Debrecen 1997
- PÓSÁN 1997** = Pósán László: A Meroving kori frank állam, in: Európa a korai középkorban (3–11. század), 1. kiadás, szerk.: Orosz István, Multiplex Media-Debrecen U.P., Debrecen, 1997
- RICHÉ-TATE 1974** = Riché, Pierre – Tate, Georges: Textes et documents d'histoire du moyen age V^e–Xe siècles. II. Milieu VIIIe siècle–Xe siècle, Párizs, 1974
- RUSZOLY 1996** = Ruszoly József: Európa jogtörténete, Püski Kiadó, Bp. 1996
- SOHN 1883** = Lex Ribuarum et Lex Francorum Chamavorum, Monumenta Germaniae Historica – Fontes Iuris Germanici Antiqui, sajtó alá rendezte: Rudolph Sohn, Hannover, 1883
- SZ. JÓNÁS 1999** = Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény – Európa és a Közel-Kelet IV–XV. század, szerk.: Sz. Jónás Ilona, Osiris Kiadó, Bp. 1999
- Tacitus: Germania** = Publius Cornelius Tacitus: De origine, situ, moribus ac populis Germanorum. In: Tacitus összes művei, ford.: Borzsák István, Magyar Helikon, Bp. 1970, 40–66. p.
- T. HORVÁTH 1995** = T. Horváth Ágnes: Egy történelmi toposz: „476-ban megbukott a Nyugatrómai Birodalom”, in: Antik Tanulmányok 1995, 109–114. p.
- VÁCZY 1936** = Váczy Péter: A középkor története, 1. kiadás, Magyar Szemle Társaság, Bp. 1936
- WAITZ 1922** = Einhardi Vita Karoli magni, sajtó alá rendezte G. H. Pertz nyomán G. Waitz, Monumenta Germaniae Historica – Scriptorum Rerum Germanicarum, Hannover, 1922
- WOLFRAM 1995** = Wolfram, Herwig: Österreichische Geschichte 378–907. 1. kötet. Grenzen und Räume, Bécs 1995